

CYFANSODDIAD CYMDEITHAS YR IAITH

Mabwysiadwyd 2006 (diweddarwyd 2011, 2012, 2013, 2016, 2019, 2020, 2021)

1. ENW:

Enw'r Gymdeithas fydd "Cymdeithas yr Iaith" (weithiau "Cymdeithas yr Iaith Gymraeg", neu "y Gymdeithas" yn fyr).

2. AMCANION NEU NOD:

Nod Cymdeithas yr Iaith yw:

- a. sicrhau bod y Gymraeg yn perthyn i holl bobl Cymru a bod ganddynt yr hawl i fyw eu bywydau yn llawn drwy gyfrwng y Gymraeg; mae hyn yn cynnwys:
 1. yr hawl i addysg drwy gyfrwng y Gymraeg
 2. yr hawl i ddysgu Cymraeg
 3. yr hawl i wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg ym mhob sector
 4. yr hawl i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle
 5. yr hawl i ofal drwy gyfrwng y Gymraeg
- b. gwarchod a hybu cymunedau Cymraeg a chymunedau Cymru drwy sicrhau bod modd i bobl leol fyw a gweithio yn eu cymunedau a sicrhau dyfodol hyfyw i'r cymunedau hyn
- c. sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei chydnabod fel priod iaith Cymru a'i bod yn dod yn brif gyfrwng i bobl fyw eu bywydau.

3. DULLIAU

- a. Bydd Cymdeithas yr Iaith yn ymgynghraedd at yr amcanion hyn trwy weithgareddau di-drais, wrth i aelodau'r Gymdeithas gyfarfod yn ddemocrataidd.
- b. Gall y gweithgareddau yma gynnwys cydweithio gyda sefydliadau a mudiadau di-drais eraill sy'n gweithio dros heddwch, cydraddoldeb a chyfiawnder cymdeithasol lle bynnag y bônt.
- c. Ni fydd Cymdeithas yr Iaith yn gwahaniaethu ar sail hil, cenedligrwydd, oedran, anabledd, crefydd, rhywedd, hunaniaeth rhywedd na chyfeiriadedd rhywiol.

4. AELODAETH

Gall unrhyw un fod yn aelod o Gymdeithas yr Iaith sydd:

- a. wedi llenwi ffurflen ymaelodi a drwy hynny datgan ei fwriad i ymuno â'r Gymdeithas
- b. wedi talu'r tâl aelodaeth, fel y'i pennir gan Senedd Cymdeithas yr Iaith
- c. yn fodlon hyrwyddo amcanion Cymdeithas yr Iaith
- ch. yn cytuno i ufuddhau i gyfansoddiad Cymdeithas yr Iaith.

5. DISGYBLAETH

Mae Cymdeithas yr Iaith yn cydnabod y bydd safbwyntiau ei haelodau'n amrywio'n fawr a bod angen parchu a gwrando ar farn aelodau eraill, ond mae'r Gymdeithas yn cadw'r hawl i ddiarddel unrhyw aelod nad yw'n cyflawni'r amodau aelodaeth. Bydd penderfyniad o'r fath yn cael ei wneud gan y

Senedd. Mae hawl gan y Senedd i ddirprwyo'r broses ymchwilio a llunio argymhellion i swyddog neu grŵp o swyddogion eraill.

Mewn sefyllfa eithriadol er mwyn diogelu iechyd neu les aelodau'r Gymdeithas, rhwng cyfarfodydd Senedd, mae hawl, drwy gytundeb unfrydol y Cadeirydd, y Swyddog Aelodaeth a'r Is-gadeirydd Gweinyddol atal aelodaeth rhywun am gyfnod dros dro hyd at gyfarfod nesaf y Senedd. Nid oes hawl gan yr aelodau hyn ail-ddefnyddio'r pŵer eithriadol hwn mwy nag unwaith o fewn cyfnod o 6 mis, ond mae modd i'r Senedd benodi tri swyddog arall i fedru arddel y pŵer yn eu lle.

Bydd y rhesymau dros weithredu trefniadau disgyblu fel a ganlyn:

- a. gweithredoedd neu ddatganiadau sy'n groes i amcanion y Gymdeithas
- b. aelodaeth o fudiad sy'n mynd yn groes i amcanion y Gymdeithas
- c. ymddygiad yng nghyfarfodydd neu ddigwyddiadau'r Gymdeithas sy'n fygythiol neu sy'n aflonyddu ar eraill
- ch. bod gan aelodau'r Senedd reswm neu dystiolaeth eithriadol o gryf sy'n peri iddynt gredu bod risg wirioneddol bod aelod yn debygol, mewn cyfarfodydd neu ddigwyddiadau'r Gymdeithas, o ymddwyn yn fygythiol, aflonyddu ar eraill, neu beryglu diogelwch aelodau eraill.

Bydd y cosbau isod ar gael i'r Senedd yn unol â thelerau'r Rheolau hyn:

- i. ceryddu
- ii. gwahardd o ddigwyddiadau a/neu gyfarfodydd y mudiad
- iii atal aelodaeth am gyfnod
- iv. diarddel o'r mudiad.

Bydd gan unigolyn a waharddwyd rhag bod yn aelod o'r Gymdeithas o ganlyniad i bennu cosb ddisgyblaethol yn unol â'r rheolau hyn hawl i wneud cais i ymaelodi â'r Gymdeithas o'r newydd ddim cynt na dwy flynedd ar ôl pennu'r gosb.

Er mwyn sicrhau diogelwch pob aelod o'r Gymdeithas, mae hawl gan gadeiryddion rhanbarthau, celloedd a grwpiau ymgyrchu'r mudiad gymryd penderfyniadau gweinyddol mewn ymateb i ymddygiad aelodau sy'n peri pryder iddynt, gan gynnwys peidio â'u gwahodd i gyfarfodydd. Fodd bynnag, nid oes hawl ganddynt newid statws aelodaeth unigolyn. Dylai unrhyw gamau felly gael eu cymryd wedi i'r cadeirydd rhanbarth, cell neu grŵp gyfathrebu ac ymgynghori gyda swyddogion perthnasol y Senedd.

Bydd gan y Senedd Bolisi Urddas a Pharch i roi arweiniad i bob rhan o'r Gymdeithas o ran ymddygiad aelodau, cefnogwyr a mynychwyr digwyddiadau'r Gymdeithas ynghyd â phrosesau disgyblu yn unol â'r cyfansoddiad hwn. Bydd y polisi yn cynnwys manylion unrhyw brosesau apelio.

6. Y SENEDD

- a. Senedd Cymdeithas yr Iaith fydd yn rheoli'r Gymdeithas rhwng Cyfarfodydd Cyffredinol o'i haelodau oddi fewn i ganllawiau polisi a osodir gan Gyfarfodydd Cyffredinol.
- b. Bydd y Senedd yn cwrdd ddeg gwaith y flwyddyn ac yn cynnwys yr aelodau a nodir yn is-adran (e). Dim ond yr aelodau hyn fydd â hawl i bleidleisio, er bod hawl gan unrhyw aelod i fynd i gyfarfod o'r Senedd.
- c. Yn ystod blwyddyn arferol, cynhelir Senedd Ymgyrchoedd bedair gwaith,

Senedd Ranbarthau deirgwaith a Senedd Weinyddol deirgwaith.

- ch. Aelodau'r Gymdeithas fydd yn gyfrifol am ethol aelodau i wasanaethu ar y Senedd am gyfnod o flwyddyn. Mae gan bob aelod o'r Gymdeithas hawl i enwebu unrhyw aelod arall ar gyfer unrhyw swydd drwy lenwi'r ffurflen enwebiadau a fydd yn cael ei hanfon at sylw'r holl aelodau yn y cyfnod yn arwain at y Cyfarfod Cyffredinol.
- d. Gan fod staff cyflogedig eisoes yn aelodau llawn o'r Senedd ac yn atebol iddi, ni allent dderbyn rôl arall arni. Os yw aelod o'r Senedd yn derbyn swydd cyflogedig gyda'r Gymdeithas yn ystod y flwyddyn, gofynnir iddynt gamu i lawr o'r swydd wirfoddol. Bydd gan y Senedd hawl i gyfethol unrhyw aelod o'r Gymdeithas i'r swydd wag honno hyd y Cyfarfod Cyffredinol nesaf.
- dd. Mae gan bob aelod o'r Gymdeithas hawl i bleidleisio dros unrhyw aelod arall sydd wedi derbyn enwebiad ar gyfer unrhyw swydd, trwy bleidlais gudd yn y Cyfarfod Cyffredinol, gyda phleidleisiau o bell ar gael ar gais i aelodau na allant fod yn bresennol yn y Cyfarfod Cyffredinol.
- e. Bydd y swyddogion etholedig yn cael eu henwi yn ystod y Cyfarfod Cyffredinol. Gall unrhyw swyddi gwag gael eu llenwi trwy bleidlais yn ystod y Cyfarfod Cyffredinol.
- f. Gan y Cyfarfod Cyffredinol y mae'r hawl i ychwanegu, dileu neu newid natur unrhyw swydd ar y Senedd. Os oes sefyllfa yn codi lle mae'n rhaid creu swydd newydd ar y Senedd rhwng dau Gyfarfod Cyffredinol, mae hawl gan Senedd y Gymdeithas i wneud hynny, ond rhaid cadarnhau unrhyw benderfyniad o'r fath yn y Cyfarfod Cyffredinol dilynol. Caniateir i'r Senedd gyfethol hyd at dri aelod heb bortffolio bob blwyddyn.
- ff. Os bydd un o'r swyddi a etholwyd gan y Cyfarfod Cyffredinol yn dod yn wag yn ystod y flwyddyn, mae gan y Senedd hawl i gyfethol unrhyw aelod o'r Gymdeithas i wasanaethu hyd y Cyfarfod Cyffredinol nesaf. Mae deiliaid y swyddi canlynol fel y'u hetholwyd gan aelodau Cymdeithas yr Iaith yn aelodau llawn o'r Senedd:
- Cadeirydd Cenedlaethol, a fydd yn gyfrifol am reoli'r Gymdeithas wedyn rhwng cyfarfodydd y Senedd
 - Is-gadeirydd Ymgyrchoedd, a fydd yn gyfrifol am sicrhau bod y Grwpiau Ymgyrchu'n weithredol
 - Is-gadeirydd Cyfathrebu, a fydd yn gyfrifol am beiriant cyfathrebu'r Gymdeithas
 - Is-gadeirydd Gweinyddol, a fydd yn gyfrifol am ein gweinyddiaeth
 - Swyddog Aelodaeth, a fydd yn gyfrifol am ein hymgyrchoedd aelodaeth a'n system aelodaeth
 - Swyddog y We, a fydd yn gyfrifol am ein presenoldeb ar-lein
 - Swyddog Adloniant, a fydd yn gyfrifol am gydlynu gwaith pwyllgorau adloniant yn genedlaethol
 - Swyddog Dysgwyr, a fydd yn gyfrifol am drefnu darpariaeth i bobl ddysgu'r iaith
 - Trysorydd, a fydd yn gyfrifol am gyfrifon y Gymdeithas
 - Swyddog Codi Arian
 - Swyddog Mentrau Masnachol

- Golygydd y Tafod
 - Swyddog Dylunio
 - Swyddog Rhyngwladol
 - Cadeirydd y Grŵp Hawl i'r Gymraeg
 - Is-gadeirydd y Grŵp Hawl i'r Gymraeg
 - Cadeirydd y Grŵp Iechyd a Lles
 - Cadeirydd y Grŵp Cymunedau Cynaliadwy
 - Is-gadeirydd y Grŵp Cymunedau Cynaliadwy
 - Cadeirydd y Grŵp Addysg
 - Is-gadeirydd y Grŵp Addysg
 - Cadeirydd y Grŵp Dyfodol Digidol
 - Is-gadeirydd y Grŵp Dyfodol Digidol.
- g. Os na all Cadeirydd neu Is-gadeirydd unrhyw grŵp ymgyrchu fod yn bresennol yn un o gyfarfodydd y Senedd, dylai'r grŵp ddewis cynrychiolydd arall i'w gynrychioli ac i bleidleisio ar ei ran.
- ng. Bydd Cadeirydd pob rhanbarth, wedi'u hethol gan eu rhanbarthau, hefyd yn aelodau llawn o'r Senedd gyda'r un hawl i bleidleisio. Os na all Cadeirydd y rhanbarth fod yn bresennol yn un o gyfarfodydd y Senedd, dylai'r rhanbarth ddewis cynrychiolydd arall i'w gynrychioli ac i bleidleisio ar ei ran.
- i. Bydd holl swyddogion cyflogedig y Gymdeithas yn aelodau llawn o'r Senedd yn ddiodyn. Y Senedd fydd yn penodi swyddogion cyflogedig.

7. RHANBARTHAU

- a. O safbwynt y Gymdeithas, mae Cymru wedi ei rannu yn chwe rhanbarth sef Gwynedd-Môn, Clwyd, Ceredigion, Caerfyrddin-Penfro, Powys a Morgannwg-Gwent.
- b. Gall celloedd neu unigolion sefydlu 'Cyfarfod Rhanbarth' gyda chydysniad y Senedd. Un pwyllgor swyddogol fydd yng ngofal unrhyw ranbarth. Gwaith y rhanbarth yw cydlynu gwaith y celloedd o fewn y rhanbarth a bod yn ddolen gswllt rhwng y Senedd a'r celloedd. Yndelfrydol dylai fod Swyddog Maes cyflogedig yn gwasanaethu'r rhanbarth (neu grŵp o ranbarthau) ar ran y Gymdeithas. Bydd Cadeirydd y rhanbarth, a etholir yn ystod cyfarfod cyffredinol y rhanbarth, neu ei gynrychiolydd yn aelod o Senedd Cymdeithas yr Iaith. Neilltuir tair Senedd bob blwyddyn i drafod materion rhanbarthol
- c. Y Senedd hefyd fydd yn rheoleiddio ffiniau a chyfansoddiad rhanbarthau.

8. CELLOEDD (YSGOL/COLEG/ARDAL)

- a. Gwasanaethir Cymdeithas yr Iaith ar lefel leol/gymunedol gan gelloedd. Mae gan y gell hawl i ethol ei swyddogion ei hun a hawl i weithredu yn unol ag egwyddorion a pholisïau Cymdeithas yr Iaith.
- b. Mae gan Senedd Cymdeithas yr Iaith hawl i ddiarddel unrhyw gell o'r mudiad (ac wedi ymgynghoriad â'r swyddogion rhanbarth perthnasol) os tybir bod y gell wedi canymddwyn, dwyn anfri ar y Gymdeithas neu weithredu'n groes i

egwyddorion y Gymdeithas. Dylid rhoi rhybudd swyddogol i gell cyn ei diarddel.

- c. Bydd pob cell yn anfon cynrychiolydd i'r cyfarfod rhanbarth.

9. Y CYFARFOD CYFFREDINOL

Cynhelir Cyfarfod Cyffredinol Cymdeithas yr Iaith unwaith y flwyddyn fel arfer ym mis Hydref. Gellir galw Cyfarfod Cyffredinol arbennig yn ychwanegol at y Cyfarfod Cyffredinol Blynyddol os yw 'r Senedd, dau ranbarth, pum cell, neu ddeugain aelod cyffredin yn gwneud cais am hyn.

Rheolau Sefydlog y Cyfarfod Cyffredinol

- a. Bydd gan bob aelod o Gymdeithas yr Iaith hawl i fynd i Gyfarfodydd Cyffredinol. Caniateir i'r wasg a sylwebyddion fod yn bresennol oni bai fod mwyafrif syml o'r aelodau yn penderfynu'n groes i hynny.
- b. Gweithredir Rheolau Sefydlog y Cyfarfod Cyffredinol ar ddisgresiwn y Cadeirydd er mwyn hwyluso trafodaeth. Gyda mwyafrif syml o'r cyfarfod gellir gollwng y Rheolau Sefydlog.
- c. Dim ond aelodau o Gymdeithas yr Iaith (h.y. y rhai sy'n dal cerdyn pleidleisio) all bleidleisio yn y cyfarfod.
- ch. (i) Rhaid i gynigion fod yn llaw un o aelodau'r Pwyllgor Llywio cyn y cyfarfod ar ddyddiad ac amser i'w penodi gan y Senedd.
(ii) Derbynnir cynigion brys rhwng dyddiad olaf derbyn cynigion ac amser arbennig yn ystod y cyfarfod i'w benderfynu gan y Pwyllgor Llywio.
- d. Ni all un aelod siarad fwy nag unwaith ar unrhyw gynig neu welliant heb ganiatâd y cyfarfod oni fydd yn siarad ar bwynt o drefn, gwybodaeth neu eglurhad, ond bydd gan gynigydd y cynnig gwreiddiol neu welliant hawl i ateb y drafodaeth.
- dd. (i) Ni fydd y Pwyllgor Llywio yn derbyn cynnig heb enw cynigydd ac eilydd.
(ii) Os na fydd y cynigydd a'r eilydd a enwir yn y cynnig yn bresennol, ni thrafodir y cynnig na gwelliant heb ganiatâd y Cyfarfod Cyffredinol.
(iii) Ni ellir tynnu cynnig na gwelliant yn ôl heb ganiatâd y cyfarfod.
(iv) Ar ôl y cynnig a'r eilio bydd y Cadeirydd yn datgan bod y cynnig gerbron y Cyfarfod, a dylai unrhyw aelod sy'n dymuno siarad geisio tynnu sylw'r Cadeirydd.
(v) Ar unrhyw adeg yn ystod y drafodaeth gellir cynnig gwelliant ysgrifenedig (os ydyw yn llaw un o'r ysgrifenyddion o flaen y cyfarfod ar ddyddiad ac amser i'w benodi gan y Senedd), a chaniateir gwelliant ar welliant os cyflwynir ef i'r Cadeirydd yn ysgrifenedig dri chynnig ymlaen llaw.
(vi) Gall y cynigydd dderbyn unrhyw welliant os dymuna, a'r cynnig fydd yn sefyll fydd y cynnig wedi'i wella.
(vii) Ni chymerir gwelliant ar y cynnig gwreiddiol fel araith yn erbyn y cynnig gwreiddiol.
(viii) Os nad yw cynigydd y cynnig gwreiddiol yn derbyn gwelliant, bydd y cyfarfod yn mynd ymlaen i drafod y gwelliant.
(ix) Bydd hawl gan y cynigydd drosglwyddo'r hawl i grynhoi i gynigydd y gwelliant os dymuna.

- e. (i) Tra bydd aelod arall yn siarad, gall aelod siarad â'r gadair ar bwynt o wybodaeth a godir yn unig i ofyn cwestiwn neu i gywiro'r gadair. Yn y naill achos a'r llall bydd gan y siaradwr neu'r Cadeirydd y dewis o ymdrin â'r pwynt neu beidio. Ni ellir codi pwyntiau o wybodaeth yn ystod araith grynhoi.
- (ii) Os nad oes aelod yn siarad, gall aelod siarad â'r gadair:
- ar bwynt o drefn, a gyfeirir i'r gadair ac a fydd yn ymdrin yn unig â threfn y cyfarfod
 - ar bwynt o eglurhad, a gyfeirir i'r gadair ac a fydd yn ymdrin yn unig ag egluro sylwadau a wnaed yn gynharach gan y gadair neu gan siaradwr arall. Ni fydd yn bwynt o wybodaeth.
- f. Yn ystod trafodaeth ar gynnig neu welliant gellir cynnig y cynigion trefn canlynol i ohirio neu gwtogi ar drafodaeth. Ni ellir cynnig yr un cynnig trefn fwy nag unwaith mewn unrhyw gyfnod o ddeng munud.
- (i) Gadael cynnig ar y bwrdd, a olyga, os yw'n cael ei basio, ohirio trafodaeth ar y cynnig blaenorol hyd y Cyfarfod Cyffredinol nesaf (os dymuna'r cynigydd a'r eilydd ei ail gynnig).
- (ii) Cyfeirio'r cynnig yn ôl, a olyga, os yw'n cael ei basio, gyfeirio'r cynnig yn ôl i'r Senedd.
- ff. Bydd pob pleidlais drwy ddangos cardiau pleidleisio. Ni chaniateir i neb bleidleisio dros eraill.
- g. Pleidlais fwrw'n unig fydd gan y Cadeirydd.
- ng. (i) Gall y Cadeirydd o'i (d)dewis ei hun:
- gyfyngu ar amser unrhyw ran o'r agenda
 - gyfyngu ar amser unrhyw drafodaeth ar gwestiwn neilltuol.
- (ii) Bydd penderfyniad y Cadeirydd ar unrhyw bwynt o drefn yn derfynol os nad yw mwyafrif llwyr o'r aelodau sy'n bresennol yn pleidleisio dros gynnig yn herio penderfyniad y Cadeirydd ar unrhyw fater.
- (iii) Bydd penderfyniad o ddiffyg hyder yn y Cadeirydd fel cadeirydd angen mwyafrif syml cyn dod i rym. Yna bydd Cadeirydd arall yn cadeirio am weddill y cyfarfod.
- (iv) Yn yr achos uchod, bydd y Cadeirydd yn trosglwyddo'r gadair i gadeirydd arall yn ystod y drafodaeth ar y cynnig. Gellir cynnig hyn ar unrhyw bryd yn ystod y cyfarfod.
- (v) Os dymuna y Cadeirydd siarad ar unrhyw bwnc ar wahân i'w ddyletswydd fel cadeirydd, yna rhaid iddi/iddo adael y gadair. Cymerir ei (l)le gan gadeirydd arall am weddill y drafodaeth ar y pwnc.
- h. Golyga mwyafrif llwyr bod dau draean o'r aelodau sy'n bresennol yn pleidleisio dros y cynnig. Ar gyfer y pwrpas yma anwybyddir rhanedau.
- i. Penderfynir ar amselen y Cyfarfod Cyffredinol ac ar drefn y cynigion a materion trefnyddol eraill gan y Pwyllgor Llywio a gyfansoddir fel a ganlyn: Y Cadeirydd, Is-gadeiryddion, swyddogion cyflogedig.
- j. Disgwylir i Gadeiryddion Grwpiau Ymgyrchu gyflwyno adroddiadau blynyddol am eu gwaith.

10. CYFRIF BANC

Y Trysorydd sydd yn gyfrifol am gyfrif banc y Gymdeithas. Bydd cerdyn banc ynghlwm â'r cyfrif banc ar gyfer defnydd yr Ysgrifennydd Cyffredinol. Rhoddir awdurdod i'r Ysgrifennydd Cyffredinol ddefnyddio'r cerdyn i dalu am nwyddau neu wasanaethau angenrheidiol hyd at swm a bennir gan y Senedd.

11. NEWID Y CYFANSODDIAD

Ni cheir newid y Cyfansoddiad hwn ond trwy bleidlais yr aelodau sy'n bresennol ac yn pleidleisio yn y Cyfarfod Cyffredinol.

12. DEHONGLIAD

Os digwydd bod unrhyw gwestiwn yn codi ynglŷn â dehongliad y Cyfansoddiad, bydd cadeirydd y cyfarfod (neu rhwng cyfarfodydd, Cadeirydd y Gymdeithas) yn dyfarnu ar y mater a bydd ei d/ddyfarniad yn derfynol oni bai bod cynnig yn cael ei basio yn gofyn i'r person symud o'r Gadair. Adroddir am unrhyw ddyfarniad o'r fath i'r Senedd, a fydd yn argymhell gweithredu i ddileu unrhyw amwysedd.